

---

*О.В.Завальнюк,
кандидат педагогічних наук,
викладач НПУ імені М.П.Драгоманова*

ОСНОВНІ ЧИННИКИ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПОРТУ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розробка адекватної сучасним соціальним реаліям гуманітарної парадигми спортивного виховання передбачає розгляд основних чинників і напрямів розвитку спорту в структурі культурно-освітньої життєдіяльності особистості.

Можна погодитися з С.Бацуновим, на думку якого, спорт, як невід'ємна складова суспільства, є певною мірою віддзеркаленням його проблем. Посткризовий формат сучасного суспільства впливає на функціонування спорту і визначає його «больові точки». До об'єктивних чинників, що впливають на соціокультурну цінність спорту, належать не тільки внутрішні, пов'язані із самими спортом, але й зовнішні чинники, які перебувають поза його сферою. Мається на увазі загальна соціально-економічна, політична, культурна ситуація, котра існує в суспільстві, система прийнятих у ньому цінностей, норм і зразків поведінки, морального й матеріального заохочення певних вчинків [1, 268].

Насамперед відзначимо зростання ролі політичного чинника у розвитку сучасного спорту. Політичні та державні діячі вже давно зрозуміли значення спорту і постійно намагаються використовувати його у своїх цілях. Як зауважує А.Батюк, результативний (ефективний) спорт (незалежно від форми власності) виступає національним надбанням і предметом національної гордості, чим створює політичний капітал як своєму власникові, так і державі в цілому [2, 106].

В.Лукашук звертає увагу на використання спорту з метою ідеологічного впливу. У процесі зростання соціальної значущості цієї сфери людської діяльності зростали її зв'язки з ідеологією. По-перше, сам спорт почав виробляти ідейні установки, що стосуються етики, естетики, способу життя тощо. По-друге, ідеологія включає спорт, враховуючи його колосальну поширеність у світі, в об'єкти свого впливу. Використання спорту офіційною ідеологією в кожній країні здійснюється з тією ж самою метою, з якою використовують і інші суспільні явища: з метою пропаганди панівного політичного

і економічного ладу, певних духовних цінностей; обґрунтування й виправдання політики держави і її конкретних акцій; виховання у населення потрібних системі політичних і моральних рис та ін. [3, 55].

Як зазначає С.Гуськов, характеризуючи тенденції розвитку спорту наприкінці ХХ століття, в цей період припинилися дискусії про «незалежний» характер спорту від держави, яка почала відігравати все більшу роль у його розвитку. Стало зрозуміло, що концепція відносин між суспільством і спортом, державою і спортом визначається насамперед тими завданнями, які постають перед ними. Аналіз цих відносин показує, що наприкінці ХХ століття держава в багатьох країнах спільно з комерційними структурами взяла на себе відповідальність за розвиток спорту, за створення спортивної інфраструктури національного значення. Використання спорту для дозвілля і виховання стало прерогативою місцевих органів влади [4].

Істотний вплив на систему ціннісних орієнтацій організаторів спортивних змагань, тренерів і спортсменів має позиція державних діячів, що визначають загальний напрям, стратегію соціальної політики, характер її реалізації у різних сферах суспільного життя, у тому числі в галузі спорту. Це пов'язано не лише з авторитетом цих державних діячів, з величезними можливостями, які вони мають в своєму розпорядженні для пропаганди своїх ідей, поглядів, переконань, але й з тим, що, як правило, від них залежать сама можливість і рівень тих або інших соціальних контактів (у тому числі спортивних), особливо міжнародних, міра їх фінансового забезпечення тощо. Багато фактів негативного впливу спорту на міждержавні відносини пов'язані саме з бажанням державних діячів використовувати міжнародні спортивні контакти (або їх не допустити) в своїх корисних політичних або економічних цілях [5].

Не меншого значення в сучасному розвитку спорту має економічний чинник, зокрема ринкові умови, що стимулюють процеси комерціалізації та професіоналізації спортивної діяльності. Так, Ю.Мічуда в контексті ринкових перетворень виокремлює три великі блоки проблем, які привернули найбільшу увагу вчених: комерціалізація як форма вияву впливу ринку на функціонування та розвиток сфери фізичної культури і спорту; адаптація суб'єктів господарювання у сфері фізичної культури і спорту до вимог ринку; модифікація ролі держави в забезпеченні розвитку фізичної культури і спорту в умовах ринку. При цьому робиться висновок про існування низки закономірностей функціонування та розвитку сфери фізичної культури

і спорту в умовах сучасного ринку, зокрема: 1) в умовах ринку результат людської діяльності у сфері фізичної культури і спорту сповнюється реального економічного змісту і, набуваючи форми соціальної послуги, як правило, стає товаром; 2) товарно-грошова форма економічних відносин у сфері фізичної культури і спорту стає всеохоплюючою, визначаючи ринкову зумовленість виробництва, розподілу, обміну та споживання ФСП; 3) економічна діяльність у сфері фізичної культури і спорту набуває форми підприємництва, бізнесу; 4) функціонування та розвиток цієї сфери усе більшою мірою залежить від зовнішнього економічного середовища. Сфера усе більш стає відкритою соціально-економічною підсистемою; 5) відбуваються модифікація фізкультурно-спортивної діяльності, а також модифікація та диференціація видів спорту згідно з вимогами ринкового середовища [6].

Серед негативних наслідків переходу фізичної культури і спорту на ринкові відносини С.Бацунов відзначає такі. Насамперед, ринок з його механізмом вільної конкуренції призвів до скорочення спортивних організацій і до формування у спорті монопольного становища окремих клубів, до появи суперкоманд. Це знижує інтерес глядачів до спортивних змагань у регіонах, зокрема і в сільській місцевості, і в підсумку зумовлює зниження їх економічної й соціальної ефективності. Варто враховувати й ту обставину, що вішкодування суспільно-необхідних витрат на окремі види фізкультурно-спортивних послуг не може бути здійснено через низький рівень прибутків окремих категорій населення через обмеження їхньої споживчої можливості. Відтак ринок не може повністю забезпечити всебічного розвитку фізичної культури та спорту. На узбіччі можуть виявитися значні верстви населення й деякі престижні види спорту [7, 268-269].

В.Лукашук із поширенням ринкових відносин у сфері спорту пов'язує поширення нових видів допінгу, технології якого розглядає як відповідь на виклик ринку. Дослідник зазначає, що в професійному спорті склалася парадоксальна ситуація: з одного боку, закони ринку, за якими розвивається сучасний професійний спорт, вимагають від спортсменів позамежних, за гранню людських можливостей, результатів, з іншого боку – атлетам заборонено приймати засоби, що допомагають організму ці навантаження витримати. Реальна небезпека антидопінгових кампаній полягає в тому, що вони стимулюють створення усе більш витончених фармо- і біотехнологій. Зроблено висновок, що тільки заборонними заходами подолати

поширення допінгу в спорті не можливо. Необхідні всебічна, починаючи з дитячо-юнацьких спортивних шкіл, антидопінгова пропаганда і роз'яснювальна робота [8].

Наслідком означених процесів є комерціалізація спорту. Так, О.Мамедов, демонструючи негативні аспекти сучасного Олімпійського руху, акцентує увагу на комерціалізації Олімпійських ігор. Великі корпорації проникають на ігри через спонсорство, використовуючи свою допомогу в комерційних цілях. Провідні спортсмени можуть бути стимульовані грошовими пропозиціями. Зрештою спортивна перемога стає засобом продажу «особливого товару», а золоті медалі перетворюються для спортсменів і комерційних спонсорів, у спосіб заробітку грошей. Олімпійські ігри стали крупним бізнесом завдяки, в основному, телебаченню. Засоби масової інформації використовують спорт для продажу програм рекламодавцям. Олімпійські ігри – унікальний спортивно-комерційний захід, аудиторією якого є платоспроможне населення всього світу, – втілює маркетингову мрію охоплення глобальної аудиторії. Внаслідок одержання значних телевізійних прибутків МОК сам став гігантською, свого роду унікальною, транснаціональною корпорацією, рішення якої все частіше диктуються грошовими припливами [9, 66].

Згідно з В.Лукашукком, комерціалізація спорту відбувалася і далі відбувається одночасно з комерціалізацією суспільних відносин, що, своєю чергу, є результатом швидкого розвитку техніки, індустріалізації, урбанізації і підвищення добробуту населення. Ця тенденція досить суперечлива. З одного боку, комерціалізація спорту є джерелом фінансування, підготовки й участі спортсменів у Олімпійських іграх, чемпіонатах світу і Європи, що вимагає великих коштів, створення ефективної системи матеріально-фінансового стимулювання спортсменів, оплати витрат Міжнародного Олімпійського Комітету і міжнародних спортивних федерацій та ін. Вона сприяє розвитку телебачення, що стимулює пошук форм збільшення видовищності телевізійного показу змагань, залучаючи велику кількість телеглядачів, нехай навіть у пасивній формі, до спорту. З іншого боку, комерціалізація містить у собі моменти з можливими негативними наслідками для спорту. Комерційний інтерес, наприклад, здатний впливати на вибір міста для проведення Олімпійських ігор. Під час підготовки до Ігор він породжує спроби виключити з їх програми невидовищні (неприбуткові) види спорту. Перевага комерційного інтересу призводить до подорожчання квитків на

змагання, вартості проживання делегацій, журналістів, туристів, зумовлює обмеження прав спортсменів, тренерів, представників ЗМІ, послаблення уваги до питань екології, транспорту, безпеки під час проведення великих спортивних змагань [10].

В.Паначев, аналізуючи наслідки комерціалізації спорту, зазначає, що комерціалізм перекручує саму ігрову змагальну природу спорту, висуваючи на перший план інструментальну форму розвитку для самого спортсмена, стимулюючи, як правило, всіма засобами гірші форми суто глядацької, ілюзорної самореалізації в спорті, його перетворення на комерційне видовище. Інструменталізм призводить, кінець кінцем, до значного звуження кола осіб, які активно займаються спортом, до абсолютизації культу «єдиного чемпіона», до відособленості професійної спортивної еліти, її відриву від масового спорту [11].

Серед інших чинників розвитку сучасного спорту варто особливо відзначити роль процесів глобалізації. Наприклад, В.Лукашук з глобалізацією спортивної діяльності пов'язує новий етап розвитку індустрії спорту. Її основними напрямками є: міграція спортсменів і тренерів, що переїжджають із країни в країну для участі у змаганнях або надовго залишають батьківщину задля укладання прибуткових контрактів; створення могутнього транснаціонального ринку спортивного обладнання й екіпірування; поширення періодичних видань, радіо, а особливо телебачення, у тому числі супутникового, а також мережі Інтернет, що сприяють поширенню «картинок», так чи інакше пов'язаних зі спортом, по всій планеті. До того ж, додає В.Лукашук, сучасну структуру світового спорту можна розглядати як елемент нової фази розвитку суспільства, що ґрунтується на тотальному споживанні. Справді, глобалізація невіддільна від відкриття ринків та комерціалізації культури. Як повсякденне життя окремих людей, так і життя націй на геополітичному рівні залежить від міжнародних фінансових операцій, пов'язаних зі спортом (кращими прикладами такого впливу є футбольний Чемпіонат світу або європейська Ліга чемпіонів з їх величезними бюджетами). На локальному рівні поширюється ціннісна шкала культурних продуктів, цілком підпорядкована світовим фірмам-виробникам спортивних товарів, а ЗМІ перетворюють спортивних зірок у культурні знаки світового масштабу [12, 83–84].

Б.Дубін пов'язує метаморфози спорту в постсучасному масовому глобальному суспільстві з тим, що відбуваються:

– тотальна комерціалізація професійного спорту, пов'язана з кінцем ідеології національних держав, а відповідно, й національних команд; разом з цим аматорський спорт знаходить завершення у платній індустрії оздоровчих послуг;

– мас-медіатизація спорту в «спільнотах глядачів»; частка тих, хто займається спортом, і тих, хто відвідує спортивні змагання як глядачі, сьогодні в середньому на один-два порядки менша за частку телеглядачів спортивних програм;

– повсюдне застосування допінгу, за яким стоїть висока «проблематичність» тіла, як і всього «природного», «нормального», «нормативного» у постсучасній культурі; невизначеність норми робить припустимою технологізацію досягнення будь-якими засобами;

– війни вболівальників, акти прямої колективної агресії як у самих локальних спільнотах, так і на міжнаціональних зустрічах [13, 74].

Окремо маємо підкреслити вплив сучасних засобів масової комунікації на спорт, що посилює виокремлені тенденції його розвитку. На думку В.Зверевої, спорту в культурі постмодерну властиві транснаціональність, комерціалізація, медійність. Спорт став сферою обігу великих капіталів, коли постійно зростають розміри призових фондів, сум, що виплачуються за контрактами професійним спортсменам і тренерам. Мас-медіа посилюють комерціалізацію спорту: сезонні ігри і чемпіонати, стадіони, трибуни і самі тіла учасників, ефірний час і друкарські площі, задіяні в освітленні змагань, розглядаються як простір для розміщення реклами, яку бачить величезна аудиторія. Спорт адаптувався до умов інформаційного суспільства, в якому вистави і досвід людини неможливі без посередництва мас-медіа. Він став одним із найбільш популярних світових шоу, у виробництві і поширенні якого ключову роль відіграють ЗМІ. Популярні спортсмени перетворюються на медійних персонажів, зірок масової культури, чия регулярна поява в інших, неспортивних контекстах виправдана їхнім статусом як законодавців моди і експертів у побудові стилю життя [14, 64].

З наведеного нами можна дійти висновку, що дає змогу спрогнозувати спорт та його подальшу еволюцію не тільки на найближчу, але й на віддалену перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бацунов С.М.* Соціальне буття спорту: український контекст / С.М.Бацунов // Гілея: науковий вісник. Вип. 57. – К., 2012. – С.268-271.
2. *Батюк А.М.* Структурування спорту і фізичної культури в контексті соціологічного аналізу / А.М.Батюк // Грані. – 2012. – №2. – С.106-110.
3. *Лукашук В.І.* Спорт і політика: соціологічний аналіз взаємодії / В.І.Лукашук // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Вип. 941. – Харків, 2011. – С.54-58.
4. *Гуськов С.И.* О некоторых тенденциях развития международного спортивного движения и российского спорта в 21 в. / Гуськов С.И. [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск третей. Перспективы и пути повышения гуманистической ценности современного спорта и олимпийского движения. – М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998. Режим доступа: <http://lib.sportedu.ru/GetText.idc?TxtID=796>
5. *Столяров В.И.* Гуманистическая культурная ценность современного спорта и олимпийского движения / В.И.Столяров [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск второй. Гуманистические идеалы, идеи олимпизма и мир современного спорта. – М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998. Режим доступа: <http://lib.sportedu.ru/GetText.idc?TxtID=741>
6. *Мічуда Ю.П.* Функціонування та розвиток сфери фізичної культури і спорту в умовах ринку: автореф. дис... д-ра наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Ю.П.Мічуда. – К., 2008. – 39 с.
7. *Бацунов С.М.* Соціальне буття спорту: український контекст / С.М.Бацунов // Гілея: науковий вісник. Вип. 57. – К., 2012. – С.268-271.
8. *Лукашук В.І.* Тенденції розвитку спорту в умовах ринкових перетворень: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / В.І.Лукашук. – Х., 2006. – 21 с.
9. *Мамедов О.Ю.* Невидимые тени «олимпийского солнышка» / О.Ю.Мамедов // Terra Economicus. – 2008. Т.6. – №3. – С.65-69.
10. *Лукашук В.І.* Тенденції розвитку спорту в умовах ринкових перетворень: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / В.І.Лукашук. – Х., 2006. – 21 с.
11. *Паначев В.Д.* Спорт в системе физической культуры общества: институциональный подход: Автореф. дис. ... докт. социол. наук : 22.00.04 / В.Д.Паначев. – М., 2008. – 40 с.
12. *Лукашук В.І.* Розвиток індустрії спорту як відповідь на інституціональні зміни суспільства / В.І.Лукашук // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – 2009. – Т.14. Вип.13. – С. 81–87.

13. Дубин Б. Спорт в современных обществах: пример России / Б.Дубин // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. – 2004. – №2. – С.70-80.
14. Зверева В.В. Телевизионный спорт / В.В.Зверева // Логос. – 2006. – №3. – С.63-75.

Завальнюк О.В. Основні чинники і напрями розвитку спорту в культурно-освітній життєдіяльності особистості.

Аналізуються основні напрями розвитку спорту в контексті сучасної державної гуманітарної політики; підкреслюється, що держава постійно намагається посилювати контроль над сферою спортивної діяльності. Розуміючи значення спорту в житті людини, політичні й державні діячі прагнуть використовувати його у власних цілях. Водночас у спорті все більше розгортаються процеси комерціалізації та професіоналізації спортивної діяльності. Поширення ринкових відносин у цій сфері призводить не тільки до позитивних, але й негативних наслідків. У статті розглядаються основні шляхи їх подолання і тенденції адаптації спорту до умов розгортання інформаційного суспільства.

Ключові поняття: людина, культура, спорт, спортивна діяльність, професіоналізація спортивної діяльності, комерціалізація спортивної діяльності.

Завальнюк Е.В. Основные факторы и направления развития спорта в культурно-образовательной жизнедеятельности личности.

Анализируются основные направления развития спорта в контексте современной государственной гуманитарной политики; подчеркивается, что государство постоянно пытается усилить контроль над сферой спортивной деятельности. Понимая значение спорта в жизни человека, политические и государственные деятели стремятся использовать его в своих целях. Одновременно в спорте все больше разворачиваются процессы коммерциализации и профессионализации спортивной деятельности. Распространение рыночных отношений в этой сфере приводит не только к положительным, но и отрицательным последствиям. В статье рассматриваются основные пути их преодоления и тенденции адаптации спорта к условиям развёртывания информационного общества.

Ключевые понятия: человек, культура, спорт, спортивная деятельность, профессионализация спортивной деятельности, коммерциализация спортивной деятельности.

Zavalniuk O.V. Main factors and directions of development of sports in the cultural and educational life of a personality.

Main directions of development of sport in the context of the current state

humanitarian policy were analyzed; it was emphasized that the state constantly tries to strengthen the control over the area of sport activity. Realizing the importance of sports in life, political and public figures seeking to use it for their own purposes. However, processes of commercialization and professionalization of sports activities increasingly unfolding in sport. Spread of market relations in the field of sports results not only in positive but also in negative effects. The paper deals with the main ways of overcoming contradictions in the field of sports and its trend towards its adaptation to deployment of the information society.

Key words: human, culture, sport, sports activities, professionalization of sports activities, commercialization of sports activities.